

הרב אפרים גולדשמיט

על כבוד המקום ועל כבוד אב

הגמרא בברכות יט, ע"א מביאה את דברי ר' יהושע בן לוי: "בכ"ד פקופות בית דין עדין על כבוד הרב וכולן שנינו בפשתננו".

הגמי מביאה, רק שלושה מקומות ואחד מהם הוא "הפגיש דעתו כלפי בעלה". שואלת הגמרא: "הפגיש דעתו כלפי בעלה פאי היא?" ועונה: "דתנן: שלח לו שפעון בן שטח לחונן הפעגל, צריך אתה להתנדות, ואלעלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי, אבל פה אעשה שאתה פתחטא לפני הפיקום ועושה לך רצונו כבן שפתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו" וכו'. (תענית פי"ג, מ"ח).

ויש להבין מה ראה שמעון בן שטח במעשהו של חוני המעגל דבר כה חמור שנקרא הגסה כלפי מעלה שראוי הוא לנידוי בשל כך? אכן, המשנה בתענית מקדימה ומספרת:

"בעשה שאפרו לו לחונן הפעגל, התפלל שירדו גשמים, אפר להם, צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא יפוקו, [בטוח היה בתפילתו שירדו גשמים הרבה – הרי"ן] התפלל ולא ירדו גשמים. [נענש על שהבטיח מתחילה שתועיל תפלתו – תפא"י]. פה עשה? עג עוגה [כמו בית אסורים – רש"י (תענית כג, ע"א)] ועמד בתוכה ואפר לפניו רבש"ע, בניך שבו פניהם עלי, שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשפך הגדול שאיני זו פכאן, עד שתחום על בניך. התחילו גשמים פנטפים. [יורדים טפות טפות] אפר, לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ופערות, התחילו לירד בזעף, אפר, לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון וברכה, ירדו כתיקונן עד שיצאו ישראל פירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואפרו לו, כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל שילכו להן, אפר להם צאו וראו אם נפחית אבן הטועים. [סירב להתפלל כי אין מתפללין על רב טובה] (שם, יט, ע"א).

רש"י בברכות מסביר לפי המשנה, צריך אתה להתנדות, לפי שהטריח לפני המקום על עסקי גשמים "לא כך שאלתי" כמה פעמים. וצ"ע הרי התפלל על גשמים לא למען עצמו אלא בעבור כל קהל ישראל, ועבורם

לא נוטפים ביקש ולא גשמי זעף, ביקש, אלא גשמים שירו את האדם ואת האדמה: ומה מקום לבוא עליו בטענות? ואם ריבוי ההפצרות נחשבות כטירחא יתרה לפני המקום, מהי תשובת שמעון בן שטח: "פה אעשה שאתה עתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שעתחטא לפני אביו" וכו'. וכי לפני האב מותר "לנדנד" ולהפציר בצורה שאינה מכובדת? הן השווה הכתוב מורא אב למורא המקום. ועיין רש"י שהסביר "מתחטא" לשון חוטא, נקל בעיניו לחטוא לאביו ולהטריחו על תאוותו. בדוחק יש ליישב, שהנדנד וההפצרה כלפי האב, אינם דומים אחרי הכל, ליחס שיש לאדם לדבר לפני קונו, וצ"ע.

הרמב"ם בפ"ו מהלי תלמוד תורה הלי י"ד מונה עשרים וארבעה דברים שעליהם מנדים את האדם. (יש לציין שגמרתנו מונה רק ג' דברים ואף הירושלמי מועד קטן פ"ג ה"א אינו מונה את כל המקומות, אם כי היא מרחיבה יותר מגמרתנו). בהלכה י"ד כותב הרמב"ם את "המביא את הרבים לידי חילול ה"י". מציין הכסף משנה את מקורו של הרמב"ם בגמ' ירושלמי (מועד קטן פ"ג, ה"א) שכותבת על המעשה בחוני המעגל, וזה לשון הירושלמי: "שלח לו שמעון בן שטח, אפר לו צריך אתה להתנדות שאילו נגזרה גזרה כשם שנגזרה בימי אליהו [שגזר שלא ירדו גשמים, עלכ"א י"ז, א] לא נפצאת פביא את הרבים לידי חילול ה'?" שכל הפביא את הרבים לידי חילול ה' צריך נדו", עכ"ל. וביתר הרחבה נמצא העניין בירושלמי תענית פ"ג, ה"י.

וצריך להבין את טענתו של שמעון בן שטח שיש כאן חשש לגרימת חילול ה' ח"ו. אך אם היה הדבר בימי אליהו לא היה חוני המעגל מבקש מהקב"ה ולמה פנה אליו שמעון בלשון כה חריפה?

ונראה לי לפרש את כוונת הגמרא כטענה עקרונית כנגד עמידתו של חוני בתוך המעגל ושבועתו שלא יצא ממנו עד שתתמלא בקשתו. הן לקב"ה השמים ושמי השמים, ודאי וודאי שידע הקב"ה שעם ישראל זקוק לגשם ואעפ"כ לא ירדו גשמים, מסתמא חשבונו של מקום שלא מגיע ח"ו לעולם שירדו גשמים. ואם כך, גם תביעתו של חוני לא תענה, וזוהי כוונת הגמרא: "שאיילו נגזרה גזרה כשם שנגזרה בימי אליהו?", כלומר יש לקב"ה חשבונות שאינך יודע ומכיר אותם, ואף שבועה שכזו (לא אצא מהמעגל) לא תעזור. ולהיפך, בני אדם יחשבו שהנה צדיק. גוזר ונשבע והקב"ה אינו מקיים, כמה חילול ה' יצא מכך?

אלא שכאן ידע שמעון בן שטח שטענה זו אינה תופסת אישית כלפי חוני המעגל כי הקב"ה הרי "יבטל" חשבונותיו מפני חוני המתחטא כבן לפני אביו וע"כ אין חשש לחילול ה', ואעפ"כ נוף בו שלא ילמדו אחרים שאינם בדרגתו ויעשו כמוהו. ואם זהו הפירוש הנכון לא קשה מה שהקשינו בגמ' ברכות, האם מותר להתייחס כלפי האב בצורה לא מכובדת? וע"כ הלך הרמב"ם בעקבות הירושלמי ופירש ופסק שעל כך יש לנדוד.

וראה זה מצאתי על דיבור כלפי המקום ב"ה, ברש"י סוף פרשת בהעלותך. על הפסוק: "ויצעק משה אל ה' לאמר קל נא רפא נא לה" (במדבר י"ב, יג)

אם אתה מרפא אותה. ממשיך המדרש (ורשיי) "אפר ר' אלעזר בן עזריה, בארבעה עקובות ביקש פשה עלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו, ופונה הפדרש את ארבעת הפקובות:

בשמות (וי, יב): "יודבר פשה לפני ה' לאפר הן בני ישראל לא שפעו אלי, אין ת"ל לאפר? אלא שאפר לו השיבני אם אתה גואלם, עד שהשיבו הקב"ה עתה תראה" וכו'. (צ"ע במדרש, הפסוק "עתה תראה" נכתב קודם בפסוק א) במדבר, (כ"ז, טו-טז): "יודבר פשה לפני ה' לאפר יפקד ה'. איש על העדה' עד שהשיבו וכו' קח לך את יהושע בן נון". דברים, (וי, כג): "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאפר' עד שהשיבו רב לך". וכך גם בפר' בהעלותך השיבו "ואביה ירק ורק בפניה" וכו'. (רשיי משמיט כאן את דברי המדרש).

המעייין היטב בדברי המדרש יגלה לעניין משמעות עמוקה וחמורה עד מאוד, משה רבנו נאמן ביתו של הקב"ה, שכה הרבה עמד בפרץ וביקש על בני ישראל, הנה כשעמד ודרש תשובות מידיות, "זכה" לתשובות ההולכות ומחריפות מפעם לפעם. במקרה הראשון ביקש משה עבור כל בני ישראל ונענה "עתה תראה" אומר שם רשיי: "עתה ולא כעשוי למלכי שצטעו אומות כשאזיאו לארץ". בפרשת בהעלותך כשמשה מבקש בעד אחותו מרים, אין בקשתו מתקבלת מיד ואף מדגיש הכתוב את חומרת המעשה של מרים "ואביה ירק ורק" וכו' ומתקיימת בה הסגרת המצורה.

בפרשת פנחס מבקש משה מהקב"ה שימנה לו יורש. מצטט רשיי את המדרש רבה: "אמר הכהן שעה שחצצו את לרכי שייכשו בני את גדולתי", אך הקב"ה סירב ואמר לו "קח את יהושע". וכך גם בפרשת ואתחנן נתקל משה בסירוב מקיף "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד",

אין זאת אלא שתביעת תשובה מידיית מלפני המקום קשה היא! ובשולי הדברים, הן השווה הכתוב מורא אב למורא המקום. ומכאן המקום ללמוד כיצד יש לדבר לפני האב.